

JASLARDIŃ IDEOLOGIYALIQ IMMUNITETIN QALIPILESTIRIWDE MĀNAWIYATTIŃ ORNI

Tairov SHarapatdin

Berdaq atındağı QMU dñ
Social-gumanitar pānlerdi oqıtw metodikası
(Mānawiyat tiykarları) qāniygelgi 2-kurs magistrantı

Alliyarov Ashraf

QMU Kásiplik awqam baslığı PhD docent
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7619509>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-yanvar 2023 yil
Ma'qullandi: 04-fevral 2023 yil
Nashr qilindi: 08-fevral 2023 yil

KEY WORDS

Milliy qādiriyatlar,
mānawiyat,tārbiya,
rawajlanıw, óz-ózin ańlaw,
kāmıllık, úgıtńasıyat, shaxs,
jāmıyet,
sana,psixologiya,mādeniyat.

ABSTRACT

Maqalada jaslardıń ruwxıy ideologiyalıq immunitetin qalıplestiriw procesinde mānawiyattıń rólı talqılanadı hám bul proceske qādiriyatlar, globalizaciya, ġalaba xabar qurallarınıń tāsiri keltirilip ótilgen.Házirgi kúnde eń quramalı hám actual mashqala áwladtı tārbiyalaw hám sociallastırıw sol arqalı jaslardıń ruwxıy ideologiyalıq immunitetin qalıplestiriw.Social-ekonomikalıq ózgerisler dáwirin bastan ótkerip atırǵan zamanagóy jāmıyette jaslardıń unamlı páziyetlerin, qādiriyatların qalıplestiriw talap etiledi.Maqalada dialektik hám belsendi jantasıw, talqılaw, ulıwmalastırıw, salıstırıwdıń tiykarǵı kriteriyaları qollanıladı. Jaslar sanasında ruwxıy ideologiyalıq immunitetti qalıplestiriw usılların úyrenip, jaslardıń rawajlanıwı,ruwxıy tárepten jetik bolıwında milliy mānawiyatımızdıń ornı salmaqılı ekenligi haqqında juwmaq shıǵarıwımız múmkin.

Mānawiyat ne? Búgingi kún jaslarınıń ishki álemin qanday qādiriyatlar qalıplestirip atır. Keyingi jıllarda mānawiyat túsiniǵı ,onıń jaslar sanasında tutqan ornı haqqında ġalaba xabar qurallarında kóplegen pikirler aytilmaqta. Xosh! Mānawiyat jaslar sanasında qanday usılda payda etiledi hám jaslar sanasında mānawiyat neniń esabınan rawajlanıp yaki jemirilip baradı. Mānawiyat qanday tárizde qalıpleseı. Ata babalar jaratqan Mānawiyat biz jaslarǵa sonday tayyar halatında atadan balaǵa tuwrıdan tuwrı tayın qalıp tarizinde óte ma yaki bul proces basqasha jüzberedima. Álbette hár bir áwlad óz mānawiyatın qalıplestiriwde ata babalar jaratqan qādiriyatlarǵa sùyenedi,olardı úyrenedi. Biz jaslar bul dúnıyada jasar ekenbiz, ózlerimiz ushın búgingi dúnıyǵa mas, tap usı kúnlerge mas mānawiy kōrinisti negizgi mānisin, qasiyetin, joytpaǵanı halda jańa kōrinistegi mānawiy kelbetti qalıplestirip jasawǵa, sol boyınsha ózlerimizdiń qādiriyatlarımızdı tiklewge yaki saqlap qalıwǵa hám dúnıyǵa qosımsha rāwishte ózi de bul dúnıyǵa ata babalar taslap ketken mānawiy mülkke ózimizdiń

ùlesimizdi qosìp jasawğa mājburmiz. Bulsız mùmkin emes. Hesh qashan mǎnawiyat belgili bir jerde tayarlanıp, tuwrıdan tuwrı òtetuğun materiallıq miyristan parqı ol hǎr bir jastıń ózinde qálipseetuğın proces. Biz jaslar bul dúnıyağa keler ekenbiz kǎmillik ushın, insan bolıp jasawımız ushın òz sanamızda milliy mǎnawiyat túsiniğın qálipselestiriwimiz shǎrt. Sebebi mǎnawiyatı tómen jaslardan hǎr túrli jamanlıqtı kútiw mùmkin. Bul búgingi kún jasları arasında aktual mashqala esaplanadı. Mǎnawiyat jaslardıń ósiwi kúsh-qudiretiniń deregi. Mǎnawiyatqa topılıs bul ózligimizge, keleshegimizge topılıs. Sır emes Ózbekistan Respublikası ġárezsizlikke eriskennen keyin hǎr túrli toparlar xalıq sanasına sol menen bir qatarda jaslar sanasına ideologiyalıq tásir ótkerip, jaslardıń mǎnawiyatın buzıp ózleriniń ġárezli niyetlerin ámelge asırıwğa hǎreket etti. Waqt hǎm ómirdiń ózi I.A.Karimovtıń dǎwirimizdiń ullı siyasatshısı, uzaqtı kóretuğın strategik pikir jùritetuğın shaxs, dúnıyada hám túrli regionlarda jùz berip atırğan jùdǎ quramalı waqıya hǎdiyselerdiń qásiyetin mǎmleketshilik kóz-qaraslarınan kórip biliw qábiliyetine iye bolğan. Óz jurtı hám xalqı ushın, hǎr bir watanlasımızdıń tǎqdiri ushın úlken juwapkershilik sezimin tereń sezetuğın ataqlı basshı ekenligin hǎrtärepleme tastıyıqlaydı.[1.18-bet]Hǎmmege belgili, jas áwlad tǎrbiyası hǎmme dǎwirlerde de áhimiyetli hám aktual mashqala bolıp kelgen. Biraq biz jasap atırğan XXI ásirde bul mǎsele haqıyqattanda aktual mashqalağa aylanıp barmaqta. "Tǎrbiya qǎnsheli jaqsı bolsa, xalıq sonsha baxıtlı jasaydı" deydi danıshpanlar. Tǎrbiya jaqsı bolıwı ushın bolsa bul mǎselede bosańlıq qılıwğa bolmaydı.[1.505-bet] Mǎnawiyat insandı ruwhıy pǎkleniwge, adamnıń ishki dúnıyası, jigerliligini bekkemleytin, iyman isenimin pütün qılatuğın, hùjdanın oyatatuğın teńsiz kúsh[3.13-bet]. Mǎnawiyat insan jǎmiyeti ómiriniń úsh tiykarǵı jónelisiniń biri, hǎr bir insannıń haqıyqatqa, bolmıstıń qásiyetine bolğan múnasibeti. Mǎnawiyat óz mazmunına kóre kóp mǎnili quramalı hǎdiyse bolıp, qásiyetin insan ruwhındaǵı barlıq haqıyqatı menen uyǵınlıǵın ańlatadı. Sol mǎnide onı insannıń, xalıqtıń, jǎmiyettiń, mǎmleketshiliktiń kúsh qudireti, insandı ruwhıy pǎkleniw hám joqarılawına shaqıratuğın, onıń ishki álemin bayıtatıuğın, iyman isenimin bekkemleytuğın, hùjdanın oyatatuğın qúdiretli kúsh. Mǎnawiyat haqıyqat nurınıń insan kewlinde sǎwleleniw, insannıń óz qasıyeti aldındaǵı juwapkershiligi, ózligin ańlawı dep tetúsiniw mùmkin. Insannıń bolmıs mǎngiligine tiyisliligi áyne onıń mǎnawiyatı sebepli.[4.6-bet]

D.S.Vigotskiy teoriyasına kóre, shaxstıń, jaslardıń psixik rawajlanıwınıń derekleri tarixiy rawajlangan mádeniyat jatadı. "Mádeniyat insannıń social hǎreketleriniń ónimi esaplanadı, sonıń ushın insannıń mádeniy rawajlanıwı mashqalasın qálipselestiriwdiń ózi. Ádep ikramlılıq bizdi tuwrıdan tuwrı rawajlanıwdıń social rejesine kirgizedi. D.S.Vygotskiydıń pikirinshe, aqlıy rawajlanıw kórsetkishleri balanıń

denesi hám jekeligi ishinde emes, bálki onıń tısqarısında jaslar hám jası úlkenler ortasındaǵı óz ara tásir procesinde. Sábıwethámbirgeliktegi is háreket procesinde insan bálkim social ádep ikramlılıq úlğilerin úyrenedi, bálki aqılıy processtıń tolıq barıwın belgileytuǵın tiykarǵı psixologik sistemalar qalıplesedi.

Ózbekistan ǵárezsizligi sharapatı menen erkinlik, azatlıqqa erisip, aldınǵı nadanlıq hám zulım, zorlıqtan qutıldıq. Ideologiyalasqan jámiyet, ideologiyalasqan ekonomika, ideologiyalasqan siyasat hátteki ideologiyalasqan ádep-ikramlılıq jámiyet adamları “komunizm ruwxında” tárbiyalap, olardı áwladın yamasa tariyxın bilmeytuǵın mańqurtqa aylandırǵan edi.

Birinshi prezidentimiz I.A.Karimov Ózbekistan Oliy májlisiniń birinshi sessiyasındaǵı sózinde “Biz házir ózgertip atırǵan sovet socialistlik mámleketi xalqımız turmısına sırttan zorlıq kiritilgen edi. Bul mámlekettiń forması hám mańız xalqımızdın ádep ikramlılıq ruwxıy qádiriyatlarına tuwrı kelmeytuǵın, sáykes kelmeytuǵın sistemaǵa tiykarlangan edi. Endi bolsa erkinliktiń sharapatında biz ózligimizdi, ózimizdi xalıq, milliy mámleket bolıp jasaǵan ózimizge tánligimizdi izlep, qádir qımbattı salıstırıp kórip, olardıń pútkilley, tiykarınan ózgesheleniwın hám abzallıǵın ańlamaqtamız.

Bunday jaǵdayda ózligin hám obı ańlaw haqqındaǵı másele dıqqat itibarǵa turarlıq, áhmiyetli ilimiy teoriyalıq másele esaplanadı, sebebi ózligimizdın tiykarında, túp tiykarında biziń ózligimizge tánligimiz jatadı. “Adam bolǵan menen bári bir bolmas” degen sózdıń ózi tek jeke adamlarǵa ǵana emes, al pútin bir toparlarǵa, qatlamlarǵa tiyisli. Sebebi “hár bir eldin ádeti basqa”, - deydi xalqımız. Ózligimiz bolsa sol xalıqqa tán filosofiyalıq hám ruwxıy hádiyse. Yaǵnıy hádiyselerge nárselerge, adamlarǵa ózine tán qatnas baha, ózine tán túsiniq, ózine tán is-háreketler, ózine tán tolǵanıw. [6.84-bet]

Jaslardıń mánawiyatın rawajlandırıwdıń usılları hám quralları oǵada kóp. Solardan biri perzenttiń ata-anaǵa hám ata-ananıń perzentke bolǵan múnásibet máseleleri esaplanadı.

Ózbek, Qaraqalpaq xalıqlarınıń áyyemgi dáwirlerden baslap, búgingi kúnge shekem dawam etip kiyatırǵan, óz áhmiyetin heshqashan joyıtpaytuǵın ájayıp qádiriyatlarınıń biri perzentler tárepinen ata-ananıń joqarı dárejede qásterleniwı, húrmet izzetiniń ornına qoyılıwı. Perzent ushın dúnyada ata- anadan mexriban, áziz hám qádirdan insan joq. Ata-ana perzentleriniń súyenishi, teńı tayı joq baylıǵı.

Ata-ana perzentlerinen heshnárseni ayamaydı. Olarǵa tábiyat inám etken ullılıqta mine sonda. Ózbek, Qaraqalpaq xalıqlarınıń ádep ikramı boyınsha, jası úlkenlerdin, ata-ananıń aldınan sálem bermey ótiwi úlken gúna esaplanadı. Ata-ananı qádirlew, olardıń biybaha biyminnet xizmetine ómir boyı sadıq bolıw, pátiyasın alıw balalarınıń perzentlik parızı. Bul milliy

qádiriyatlarımızdın eń áhmiyetli talaplarınıń biri.

Ullı babamız Alisher Nawayı aytqanıday, ata-ananı húrmet etiw, “perzentler ushın májbúriyat. Olardıń ekewinede xizmetti birdey isle, xizmetiń qansha artıq bolsada, kem dep bil. Atań aldında basındı pidá etip, anańnıń bası ushın pútkil tánińdi sadaqa etseń arzıydı! Eki dúnyańnıń abat bolıwın qáleseń, sol eki adamnıń irzalığın al! Tún menen kúnińe nur berip turğan birinshisin ay dep bil., ekinshisin quyash dep esapla. Olardıń sózlerinen tısqarı heshbirnárse jazba, olar sızğan sıızıqtan bir adımda shıqpa. Hámme xizmetti sen ádep penen bejer..” [7.164-bet]

Bùgin dùnyada insannıń sanası hám kewlin iyelew ushın gúres hāwij alıp barmaqta. Usı jolda hāreket qılıp atırğan kúshler óz maqsetlerine erisiw ushın ùgit nāsiyatlawdıń bārshe usıllarınan keń paydalanıp atır. Usınday bir jaǵdayda jámiyetimizdi mānawiy topılıslardan qorǵaw barısındaǵı ilimiy āmeliy izleniwlerdi hám ùgit nāsiyat materialları ushın túbinen qayta kōrip shıǵıwımız zārūr. Ulıwma insaniy hám diniy qādiriyatlarımızǵa mensinbey qaraw jaǵdaylarına qarsı gúresiwdiń tiykarların qāliplestiriw lazım. [2.28-bet] Mānawiyattıń biz jaslardıń ómirindegi ornı hám āhmiyeti haqqındaǵı pikirlerimizge juwmaq jasar ekenbiz, eń aldı menen sonı tereń túsiniw alıwımız kerek. Jaslar sanasında mānawiyattı qāliplestiriw tezlik penen āmelge aspaytuǵın quramalı is. Xalıq millet óz mānawiyatin jıllar, āsirler dawamında qāliplestirip baradı. Sebebi mānawiyat qatıp qalǵan pikirler jıynaǵı emes, kerisinshe hārekettegi ùzliksiz proces bolıp, rawajlanıw dawam eter eken onıń tez ósiwi sebepli mānawiyat ómir aldına qoyatuǵın talaplar ùzliksiz dawam eteberedi.

Paydalanǵan ādebiyatlar:

1. Prezident SH.Mirziyoevtıń "milliy taraqqiyot yolimizni qatıyat bilan davom ettirip yangi bosqishka kotaramiz (tash.2017 j)
2. SH.Mirziyoev "insonparvarlik, ezigulik va bunyodkorlik milliy ğoyamizning poydevoridir" (tash.2021 j)
3. I.A.Karimov "yuksak manaviyat yengilmas kuch" (tash.2008.j)
4. M. Imomnazarov "milliy manaviyatimiz bosqishlari" (tash.2010.j)
5. Выготский Д.С. Педагогическая психология \ под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика, 1991.
6. J. Bazarbaev "Mānawiyatımız máseleleri" Nókis 2000
7. "Ruwxıylıq tiykarları" oqıw qollanba Nókis 2009